

Fotografia que Dalí va trametre de García Lorca l'any 1926 i on el pintor apareix amb la Lidia —a la seva esquerra— i una altra pescadora de Cadaqués. El text diu: «La Lidia me da un pez. La Patum, yo y la Lidia (la Bien Plantada) a Federico García Lorca que está en el secreto. Dalí. Día de Reyes, Cadaqués».

Lídia Noguera i Sabà, la que fou i no fou Teresa, la Ben Plantada

ENRIC TUBERT I CANADA

El proper 11 de març l'Ajuntament d'Agullana té la intenció de col·locar al lloc que li correspon, al cementiri local, la làpida mortuòria en la qual hi ha gravat l'epitafi que Eugeni d'Ors va dedicar a Lídia Noguera Sabà, morta el 30 de desembre de 1946 a l'Asil Gomis d'Agullana, on va passar els darrers anys de vida.

Aquesta làpida va sorgir del sobtat interès que Xènius semblà tenir per la persona de la Lidia, set anys després que aquesta hagués mort, malgrat que en vida d'ella sempre la ignorà i mai no va respondre a les contínues missives que ella, tot creient-se la inspiradora de La Ben Plantada, no parà d'enviar-li.

Xènius, juntament amb Salvador Dalí i altres, pretenia col·locar la làpida al cementiri agullanenc dins un seguit d'actuacions que havien d'acompanyar l'edició de l'obra *La*

Verdadera Historia de Lidia de Cadaqués, escrita per D'Ors els darrers mesos de vida i que no va publicar-se fins després de la mort de l'autor.

Sembla que va ser Salvador Dalí qui va pagar la làpida, però malgrat l'interès que tingueren a col·locar-la al lloc previst, l'autoritat religiosa i municipal de l'època varen posar entrebancs al fet i la làpida ha passat més de 35 anys esperant destinació, emmagatzemada primer a les dependències del cementiri d'Agullana i més tard en un dipòsit de mate-

rials propietat de Salvador Dalí.

Amb l'acte de col·locació d'aquesta làpida —ja recuperada després que Salvador Dalí els l'hagi cedit— l'actual consistori agullanenc pretén arrodonir la campanya de restauració del cementiri local, del qual s'han arranjat les façanes i replantat tots els xipresos malmesos durant l'incendi forestal que va assolar part del terme municipal l'estiu de 1986.

També està previst que el dia 10 de març tingui lloc una taula rodona entorn la persona de Lídia Noguera i del mite de La Ben Plantada, que ella creia encarnar, així com entorn de la relació i influència que pogué tenir sobre alguns artistes tan anomenats com Salvador Dalí o Federico García Lorca.

Una biografia de novel·la

Lídia Noguera Sabà va néixer a Cadaqués, probablement el 1866, en el si d'un família formada pel pare, en Baudili Noguera, i presidida per la forta personalitat de la mare, la Dolors Sabà: la «Sabana», la que per molts ha estat la darrera gran bruixa de Cadaqués¹.

Segurament aquesta dona hagués passat a la història simplement com un personatge que a Cadaqués era mirat amb recel pel fet de ser la filla de la «Sabana» i la jove de la «Xumeia» —nom amb el qual era coneguda la mare del seu marit, en «Nando» Costa—, també considerada bruixa. I si no, la història l'hagués recordat com aquella que

durant una colla d'anys va vendre el millor peix de Cadaqués i va regentar un hostatgeria que algunes famílies, especialment la de Víctor Rahola i la dels Pitxot, solien recomanar als seus amics, la qual cosa va motivar que hi fessin estada personatges tan coneguts com Puig i Cadafalch, Eugeni d'Ors, Jacinto Grau, Agustí Duran Reynals, André Derain o Pablo Picasso, el qual precisament va passar a ca la Lídia l'estiu de 1910, on va realitzar algunes peces molt definitòries del moment de canvi que vivia aleshores.

El contacte que Lídia va tenir amb Eugeni d'Ors el 1904, quan aquest i el seu amic Jacinto Grau varen estar allotjats a casa seva, va despertar en ella un procés de fabulació que la va dur a creure's Teresa, «La Ben Plantada», personatge de l'obra publicada per Xènius just el moment en què moria «Nando» Costa, el marit de la Lídia, fet aquest que la va trasbalsar fortament.

La inaturable tendència a interpretar els fets més quotidians des d'un prisma totalment arbitrari i personal, que a poc a poc va dominar la manera de fer de Lídia, va despertar tota mena de comentaris a Cadaqués, on ben aviat se li va penjar el cartell de bruixa i se l'acusà d'haver produït la mort d'en «Nando». Aquesta anomenada va créixer quan els seus fills, en Bienvenido i l'Honorio, varen embogir i varen caure en un procés que els va dur a ser internats al sanatori psiquiàtric de Salt, on varen morir.

En aquesta fase, la personal manera d'interpretar els textos orsians va despertar en persones com Salvador Dalí o Federico García Lorca una forta fascinació pel desenvolupament de recursos d'associació entre conceptes que Lídia posava en funcionament en la seva exagèsis dels llibres i articles d'Eugeni d'Ors que constantment llegia i rellegia i dels quals arribava a recordar llarguíssims fragments de memòria. Malgrat que el que Lídia interpretava sovint era quelcom absurd i allunyat del que la lògica més planera era capaç d'acceptar, sembla evident que

Lídia de Cadaqués
Teresa, la Ben Plantada

Lídia Noguera i Sabà,
a mitjans dels anys
vint.

L'Asil Gomis d'Agullana —lamentablement tancat des del febrer de 1969— on Lidia va passar els darrers anys de vida.

l'estructuració d'idees que feia no deixava de reunir una altra mena de relació lògica i altament suggerent.

El que és clar és que faltada de la presència del marit i dels fills, i pertant de la matèria primera que havia suposat el seu principal medi de vida, el peix, i abocada a poc a poc a un procés de deixadesa personal, Lidia es sumí en un estat de misèria que durant els anys de postguerra va arribar a ser terrible. Aquest fet va motivar que el juliol de 1944, i en bona part per iniciativa d'Anna Maria Dalí, Lidia Noguera fos internada a l'Asil Gomis d'Agullana², on va morir el 30 de desembre de 1946, un dia que la tramuntana bufava com poques vegades ho ha fet a Agullana. L'endemà, 31 de desembre, va ser enterrada al cementiri local.

Dona dotada d'una intel·ligència intuïtiva molt notable, fet que va possibilitar que mantingués una relació molt especial amb gent com Salvador Dalí o F. García Lorca. Va passar mitja vida convençuda de ser La Ben Plantada de Xènius, quan en realitat aquest la va ignorar olímpicament, però el destí va voler que set anys després de la seva mort es convertís en la musa —ara sí— inspiradora d'Eugeni d'Ors a l'hora de crear el personatge central de la darrera de *Les Oceànides que va escriure i que es va publicar sota el títol de La Verdadera Historia de Lidia de Cadaqués*, primer en forma d'articles

apareguts a *La Vanguardia* els darrers mesos de 1953 i els primers de 1954, i més tard, ja mort Xènius, en forma de llibre pòstum.

Lidia, Xènius i la Ben Plantada

El fet que Eugeni d'Ors i Lidia Noguera s'arribessin a conèixer es va produir perquè l'any 1904 Víctor Rahola, atenent la sol·licitud del pare d'E. d'Ors —metge com ell—, va buscar per aquest i per un seu company, el després notable dramaturg Jacinto Grau, una casa on poder fer estada a Cadaqués durant l'estiu.

En aquell moment la Lidia Noguera era, en paraules que Josep Pla posa en boca del mateix Víctor Rahola, «Una peixatera simpàtica, molt ben posada i de bon veure... casada amb un excel·lent pescador de Cap de Creus... vivia a la Riba, tenia una casa admirablement situada, neta, molt ben endreçada... Lidia era una magnífica cuinera i... per les seves mans passava el millor peix que es pescava al terme de Cadaqués».

Eugeni d'Ors i Jacinto Grau, per setze rals diaris, varen romandre a pensió completa, tot comprès, incloses algunes passejades en barca, i varen rebre un tracte tan extraordinari i generós que quedaren poc menys que encantats.

Són diversos els autors que pen-

sen que darrera d'aquesta multiplicació d'esforços i atencions que Lidia va prodigar amb aquells clients no és descabellat veure-hi un cert enamorament d'ella per la persona d'Eugeni d'Ors, jove, pulcrèrrim i de parla exquisida. Hi ha qui més aviat hi veu, en canvi, una actitud de comare que la condició d'orfe de mare que tenia D'Ors podria haver afavorit.

El cas és que l'atractiu que l'Ors va exercir sobre Lidia va calar fons i que aquella lectora assídua de *L'Esquella de la Torratxa* va convertir-se en una incondicional lectora del Glossari que apareixia a la *Veu de Catalunya*, però a mida que el temps anà passant i a mida també que les opinions publicades en la premsa anaren agafant un caire no massa amable cap a la persona de Xènius, Lidia s'anava convertint en una mena d'exegeta molt particular que s'acostava a la lectura del text orsians com si d'un evangeli es tractés; i diguem molt particular perquè les seves interpretacions dels sovint enravessats textos es traduïen a aplicacions fetes a l'entorn de la realitat cadaquesenca i de la pròpia Lidia, malgrat que parlessin de temes ben allunyats del món de Cadaqués.

Convençuda de ser Teresa, «La Ben Plantada», fet que pregonava constantment a Cadaqués, Lidia anà agafant la idea de l'existència en aquest poble de dos bàndols irrecon-

ENRIC TUBERT

El cementiri d'Agullana, «casi tan bello entre sus cipreses, como el cementerio de los ingleses en Roma», segons d'Ors. Aquí reposa Lidia Nogué.

ciliables, el dels «bons», que ella anomenava de «La Societat del Secret d'en Xènius», que eren ella i els que se la escoltaven i entre els quals figuraven els dalí, els «dolents» anomenats per ella els de «La Societat de Cabres i Anarquistes», entossudits, sempre segons la Lidia, a impedir que ella i Xènius poguessin comunicar-se.

En les seves interpretacions dels textos, orsians o no (una temporada va llegir els articles que Enric Opisso publicava a *La Vanguardia* i que firmava com E.O. convençuda que eren d'Eugeni d'Ors), Lidia creia trobar constantment signes indicatius de la imminent vinguda de D'Ors a Cadaqués, i aquest fet l'induí a fer grans despeses per assegurar-li una

rebuda tan lluïda com ella creia que es mereixia. En un moment en el qual l'economia de la Lidia era més aviat poc brillant, aquestes despeses resultaven ruïnoses, ja que des de la mort d'en Nando, els seus dos fills en «Venido» i en «Norio» s'havien tornat esquerps i el progressiu procés d'embogiment els retreia de forma gairebé permanent a la cala Culip, on

ENRIC TUBERT

Pez perseguido por una uva

Aquest poema original de Salvador Dalí va aparèixer, per primera vegada en català, a la revista «Amics de les Arts», el setembre de 1928. La versió catalana, que hem tret d'un llibre d'Antonina Rodrigo, va ser publicada a «Gaceta literaria» el 15 de febrer de 1929, amb aquesta indicació personal de l'autor: «Dedicado a una conversación de Federico García Lorca con la Lidia. Tiene que ser leído muy despacio, y con una perfecta monotonía en la voz, más bien hay que gritar. Completa impresión. Leerlo como aquellos de los libros de lecciones de cosas: gallo cacarea, la gallina, etc., etc.».

Aquel pez y aquella uva no era más que cositas pequeñas, eran pero cositas más redondas que las otras y estaban quietas sobre los sitios.

Aquella cosita era una estrella con la cola y estaba quieta sobre la mesa.

Hay cositas planas.

Hay cositas que se aguantan con una pierna.

Otras son un pelo, otras habían sido sal.

El pez en cuestión había sido pequeña sal, esta pequeña sal brillaba y fue traída a Europa entre los pelos de un rizado abrigo de esquimal

arrinconado en la popa de aquel yate que tenía un nombre de isla.

Aquella pequeña sal era ahora un pez gracias a un cheque especialísimo.

En la playa hay ocho piedras, una color hígado, seis cubiertas de musgo y una muy lisa, hay además un corcho secándose al sol, en el corcho hay un agujero donde las plumas hacen nido. Al lado del corcho hay una cañita, tierra partida por el vientre y puesta sobre la arena. Todo junto no es otra cosa que un rápido y veloz racimo de uva, las piedras son su dulzura, la piedra color hígado la dulzura envenenada las cubiertas del musgo los últimos discos de fonógrafo, el corcho su esqueleto, las plumas los granos, la cañita tierna partida por el vientre las olas, y la piedra más lisa será necesario aún decir que se trata del blues más desangrado que me cantó la otra tarde mi amiga mirándome bizco y arrugando la naricita como una pequeña bestia...»

creien haver descobert un jaciment de radi, fet que els feia desatendre de manera total l'activitat de la pesca de la qual Lídia havia viscut sempre.

Si hom té present l'aspecte físic de Lídia, no resulta difícil endevinar que el personatge-símbol que creà D'Ors, la Teresa, encarnació de la catalanitat, responia a una descripció física ben diferent i que coincidia en canvi plenament amb el de l'Úrsula Matas, una noia argentina que vivia a Figueres, a sobre de la casa dels Dalí, i de la qual sembla que l'Eugeni D'Ors quedà embadalit. Però el fet que el teló de fons de l'obra sigui sempre la Mediterrània i que a l'epileg, després d'uns episodis d'un misticisme total, Xènius faci aparèixer un personatge, en «Nando» (que aquí és una mena de barques de la llacuna d'Estígia), al qual presenta amb les següents paraules:

«Nando, mon brau pescador, el magre, el de la cara fosca, el dels ulls clars, el del meravellós silenci, que mai no se t'hauran sentit set mots de carrera i encara obscurs i mal rondinats!»⁴,

són detalls que varen enlluernar la Lídia, la qual va adonar-se perfectament que aquell Nando corresponia amb el que havia estat el seu marit,

però no va adonar-se que ella no era la Ben Plantada, malgrat que l'afalagués sentir-se al·ludida en les darteres línies del mateix epileg, quan es diu:

«Hi ha dins una nació una sola Ben Plantada, però hi ha milions de treballadors silenciosos i esforçats. Adorar la vivent imatge d'una dona arquetípica és cosa d'un estiu únic; però cal remar cada dia»⁵.

Si D'Ors volia que La Ben Plantada simbolitzés Catalunya i Nando el proletariat del qual Xènius diu aprendre «la lliçó de la callada energia, del treball quotidià i humil», Lídia, la que calladament des del seu fer quotidià i humil s'havia erigit en comare de Xènius, va voler veure's reflectida en aquells símbols i a partir del moment de la lectura d'aquella obra es va sentir Teresa, i no va parar d'enviar missives en resposta de les que ella creia cartes xifrades que Xènius escrivia a la premsa.

La passivitat de Xènius davant l'actitud de Lídia era quelcom que sublevava el notari Dalí, el pare de Salvador i Anna Maria. Joan Guillaumet⁶ explica una anècdota molt esclaridora de quina era l'opinió d'Eugeni D'Ors entorn al comportament de la Lídia:

«El notari Dalí estava tan enverinat per tot això, que un dia varen aparèixer uns anuncis als diaris que deien: «Qui deixarà de comprar els «Glosaris» d'Eugeni d'Ors?». Llavors el senyor Dalí, sense pensar-s'hi gens ni mica, li va enviar una posta que deia així: «Jo, Salvador Dalí, notari de Figueres, jo deixaré de comprarlos». I d'aquí va venir la manera com els Dalí varen fer coneixença amb Eugeni d'Ors. Perquè, un dia que «Xènius» va passar per Figueres, va anar a veure el notari al seu despatx i li va dir:

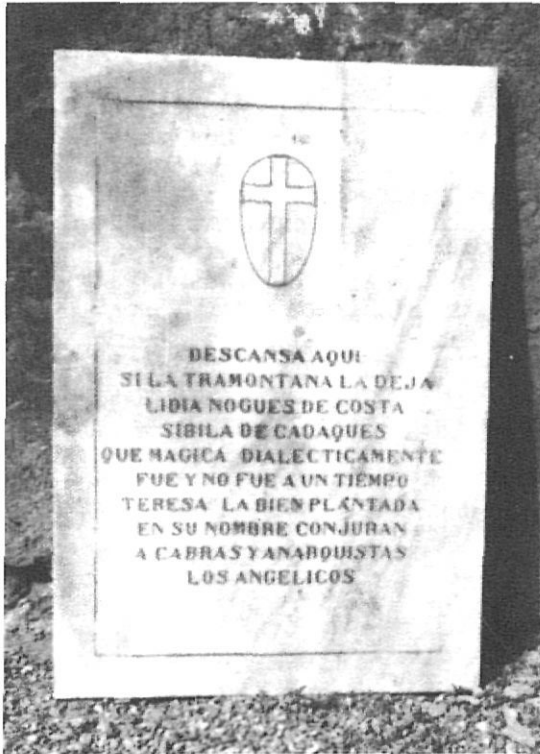
—Bé. Vostè, per què no vol comprar els meus «Glosaris»?

»I el senyor Dalí li va respondre:

—Doncs perquè estic tip de veure el que passa amb aquesta pobra dona, que s'ha tornat boja i que només està amb això dels «Glosaris». I vostè no ha estat ni és capaç d'anar-li a dir que això no és veritat, que aquests «Glosaris» no parlen d'ella ni li van adreçats, per molt que pugui pensar-s'ho.

»Llavors en «Xènius» va arronsar les espatlles tot dient:

—I què hi puc fer jo, si per

Làpida en la qual figura l'epitafi escrit per Xènius, col.locada en el seu lloc quaranta-dos anys després de la mort de Lídia. Fotografia cedida per R. Guardiola. A la dreta, Dalí al cementiri, davant la làpida, parlant amb l'enterramorts de l'època, en Climent Juanola.

cada poble que passo n'hi deixo una?

»I la qüestió va quedar així.

Que a cada poble que havia passat hi havia deixat una enamorada i que, davant d'això, poca cosa més podia fer ell».

En realitat, sembla que fora de la temporada que D'Ors va ser a Cadaqués hostatjat a casa de la Lídia, aquesta no el veié més que dues vegades, una quan ella es presentà a Barcelona a casa del metge D'Ors amb un cistell de peix, i una altra quan amb motiu de celebrar-se els Jocs Florals a Castelló d'Empúries Eugeni D'Ors hi va ser convidat. En aquesta darrera ocasió la Lídia aparegué a Castelló i no es separà D'Ors ni tan sols quan aquest va anar d'excursió a Sant Pere de Roda, on la Lídia va pujar també, tot seguint a peu els cavalls en els quals anaven muntats els membres de la comitiva. L'episodi, idealitzat després per Xènius, és descrit per Josep Pla com una situació enutjosa per tothom i força penosa.

L'internament a Agullana

La dècada dels 30 Lídia es va anar convertint en una mena d'ésser esperpèntic. L'abandó fins i tot de la

més elemental higiene personal i les enormes dificultats per subsistir en un món que es tornà especialment difícil a l'etapa de la guerra civil i dels primers anys de postguerra, varen convertir la Lídia, que aleshores anava vestida amb una sotana vella i que vivia en una cabana miserable que hi havia a sa Conca, i on guardava totes les obres d'Eugeni D'Ors ara ja mig desfetes per la humitat, en un autèntic cas de consciència.

La iniciativa empresa especialment per Anna Maria Dalí va fer que el juliol del 1944 pogués ser internada a l'Asil Gomis d'Agullana, de 1946. En aquesta fase la vida de Lídia va recuperar una certa placidesa i entre les altres asilades es guanyà un respecte especial, barreja de temor i admiració per les seves sortides i acudits i per les coneixences de gent «important» que tenia, segons ella que ella explicava.

En aquest episodi de l'internament a l'asil sembla que Eduardo Marquina, company d'escò a la Real Academia de la Lengua amb Eugeni D'Ors, va parlar amb aquest per veure si volia col.laborar en l'empresa de treure Lídia de la misèria en què es trobava, però la resposta D'Ors va ser una negativa una mica frívola⁷.

Malgrat això, ja el 18 d'octubre de

1945 Xènius publica a *La Vanguardia* un article titulat «Lídia de Cadaqués» en el qual insinua el que serà la trama, l'argument de la darrera de les seves *Oceànides*. Un any després de la mort de Lídia i també a *La Vanguardia*, el 4 de gener de 1948, D'Ors en un article titulat «En los comienzos de un año» diu textualment:

«Necesito para dialogar otra criatura de barro hija, como yo de la tierra. De una criatura como un árbol, aunque el rayo que hirió su tronco la haya vuelto sagrada. Necesito que por mí vean, que por mí adivinen los ojos ciegos de Lídia, la de Cadaqués».

En aquest text, D'Ors insinua el que després certament passarà i és que, a partir de les dades que recull entorn a la vida de Lídia Noguer, especialment durant una excursió que el 1953 fa a Cadaqués i després a Agullana, configura la imatge del personatge-protagonista de la seva obra pòstuma, *La Verdadera Historia de Lídia de Cadaqués*, que en realitat resulta una excel·lent excusa per a presentar una autovindicació del «cas d'Ors», on de la mà de la comare, la sibil·la de Cadaqués, Eugeni d'Ors s'autoabsolt.

En el darrer període de vida, Eugeni D'Ors va provar d'endegar un seguit d'iniciatives que havien d'acompanyar la publicació de la seva obra, i per fer-ho comptà amb la col·laboració de gent com Salvador Dalí i d'altres, però de tot allò pensat gairebé l'únic que s'arribà a fer va ser una làpida que s'havia de col·locar al cementiri d'Agullana, just en el lloc on Lídia era enterrada, però l'acte de col·locació va ensopegar amb l'oposició de l'autoritat religiosa i municipal del moment, la qual va posar objeccions al text que D'Ors havia redactat com epitafi i que deia:

DESCANSA AQUÍ
SI LA TRAMONTANA LA DEJA
LIDIA NOGUÉS DE COSTA
SIBILA DE CADAQUÉS
QUE POR LA INSPIRACIÓN MÁGICA
DIALÉCTICAMENTE FUE Y NO FUE
A UN TIEMPO TERESA
LA BIEN PLANTADA
EN SU NOMBRE CONJURAN
A CABRAS Y ANARQUISTAS
LOS ANGÉLICOS

El cas és que la làpida va quedar emmagatzemada a les dependències del cementiri local i no es va col·locar, fins que a final dels anys 60 o inici dels 70 Salvador Dalí se l'endugué i la va guardar fins que el passat mes de novembre i amb motiu de restaurar el cementiri local l'Ajuntament d'Agullana va demanar-ne i obtenir-ne la cessió a fi i efecte de col·locar-la al lloc pel qual va ser feta.

Lídia, Dalí i García Lorca

Amb la seva col·locació, prevista l'onze de març d'enguany, es tanca un capítol més de la història d'aquesta dona-personatge de la qual homes tan coneguts com Salvador Dalí (el qual, quan va tornar a Cadaqués rebutjat per la seva família, va trobar en ella una autèntica comare i més endavant va comprar-li la cabana de pescadors que ella posseïa a Portlligat i que va ser el primer habitatge de Dalí i Gala en aquest lloc) o el mateix Federico García Lorca (el qual va conèixer la Lídia quan va estar a casa dels Dalí i en quedà tan fascinat que va tenir la seva fotografia durant molt temps al damunt del seu piano) han dit coses com les que transcrivim a manera de cloenda:

«...Lidia posseïa el cervell paranoic més magnífic, fora del meu, que mai hagi conegut. Era capaç d'establir relacions completament coherents entre qual-

sevol afer i la seva obsessió del moment amb una negligència sublim de tota la resta, i amb una elecció del detall i un joc d'enginy tan subtil i tan calculadorament hàbil, que sovint era difícil de no donar-li la raó en qüestions que sabíeu que eren completament absurdes. Interpretava els articles de l'Ors, en passar, amb unes coincidències i uns jocs de paraules tan ben trobats, que no podíeu deixar de meravellar-vos davant la violència imaginativa desconcertant amb què l'esperit paranoic pot projectar la imatge del nostre món intern en el món extern, tant se val cap a on, ni de quina manera, ni amb quin pretext. Les coincidències més increïbles s'esdevenien en el curs d'aquesta amorosa correspondència que jo he utilitzat sovint com a model dels meus propis escrits».

Salvador Dalí

«Lo de Lydia es encantador —escribe a Ana María—, Tengo su retrato sobre mi piano, Xenius (¿conde de qué?) dice que *ella* tiene la locura de don Quijote (aquí hay para apretar los labios y entornar los ojos), ¡se equivoca! Cervantes dice de su héroe «que se le secó el cerebro», ¡y es verdad! La locura de don Quijote es una locura seca, visionaria, de altiplanicie, una locura abstracta, *sin imágenes*... La locura de Lydia es una locura húmeda, suave, llena de gaviotas y langostas, una locura *plástica*. Don Quijote anda por los aires y la Lydia a la orilla del Mediterráneo. Esta es la diferencia. Y quiero que conste para que no eche raíces esa ligereza de Xenius. ¡Qué admirable Cadaqués!, ¡y qué cosa divertida para poder hacer un paralelo entre la Lydia y el último caballero andante!

F. García Lorca⁹.

NOTES

1. PLA, Josep: *Cadaqués* Ed. Destino 1985, pàg. 127.
2. RAHOLA SASTRE, Josep: «La mort de la Satana» *Sol Ixent* núm. 1 desembre 1981 pàg. 25-26.
3. RODRIGO, Antonina: *García Lorca, el amigo de Cataluña* Edhasa. pàg. 149.
4. PLA, Josep: «Un viatge frustrat». Obra completa, volum II, pàg. 107.
5. ORS, Eugeni d': *La Ben Plantada* Ed. 62-La Caixa, pàg. 113-114.
6. GUILLAMET, Joan: *Bruixeria a Catalunya*. Edicions Ed. Cotal S.A. pàg. 153-154.
7. id. pàg. 164.
8. DALÍ, Salvador: *Vida Secreta de Salvador Dalí* DASA Edicions S.A. pàg. 282.
9. RODRIGO, Antonina: op. cit. pàg. 26.